SİBİRYA TARİHİ

-BAŞLANGIÇTAN 1917'YE KADAR-

İlyas Topsakal

ÖTÜKEN

İLYAS TOPSAKAL; 1970 yılında Samsun'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini doğduğu ilde tamamladıktan sonra 1989 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanmış ve 1994 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda yüksek lisansına başlamıştır. 1997–2000 yılları arasında Yüksek Lisans tezi ile ilgili bilgi ve becerisini arttırmak ve Türk lehçeleri ile Rus Dilini öğrenmek amacıyla Rusya ve Kazakistan'da Türk Dünyası Araştırmaları burslusu olarak bulunmuştur. 1999 yılında "X-XII. Asırlarda İdil Bulgarları ve İslamiyet" adlı tezle Yüksek Lisans çalışmasını tamamladıktan sonra, aynı Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlamıştır. Tamamına yakını kilise arşivine dayanan doktora çalışmasını 2007 yılında bitirmiştir. Doktora tezi "Rus Misyoner Kaynaklarına Göre İdil Ural Bölgesi'nde Ortodoks Misyoner Faaliyetleri ve Türkler" adını taşımaktadır. 2008–2010 yıllarında İngiltere Reading Üniversitesi Tarih Bölümünde Post doktorasını tamamlamış, aynı zamanda ikinci yıl yüksek lisans ve doktorada seminerler vermiştir. Bu arada 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yardımcı doçentlik unvanını almış, bu fakültede Türk İslam Tarihi derslerini vermiştir. 2012 yılının Haziran ayında Genel Türk Tarihi alanında doçentlik unvanına layık görülmüştür. Yazar, 2016 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne atanmış ve halen bu bölümde görevini sürdürmektedir.

Özellikle Rus Çarlığı ve Sibirya üzerine popüler dergilerde birçok yazısı yayımlanmıştır. Ayrıca Türk Dünyası Araştırmaları Dergisinin 2003–2013 yılları arasında 10 yıl süresiyle kesintisiz editörlüğünü yapmıştır.

Evli ve İdil ile İlim Çise adında iki kızı vardır. İngilizce, Rusça, Arapça, Türk Lehçeleri; Tatarca Kazakça Kırgızca, Özbekçe bilmektedir.

İçindekiler

Önsöz 9

Giriş

Sibirya Hakkında Yapılan Bilimsel Araştırmalar 11

Sibirya'nın Coğrafyası

Sibirya'nın Genel Coğrafyası 26
Sibirya'nın Tarihi Coğrafyası 34
16. yüzyılda Sibirya ve Rusların Gelişi 37
17. Yüzyılda Sibirya'nın Tarihi Coğrafyası 38
18-20. Yüzyılın Başında Sibirya 40

Sibirya'nın Tarihi

Tarih Öncesi Sibirya 43
Sibirya'nın Eski Kültürleri 45
Afanasyev Kültürü 45
Okunev Kültürü 47
Andronov Kültürü 49
Karasuk Kültürü 51
Tagar Kültürü 51
Tagarların Ölü Gömme Kültürü 52

Sibirya'nın Türkleri ve Yerlileri

Hunlar, Göktürk ve Kırgızlar 61
Moğollar ve Altın Orda Dönemi 67
Sibirya'nın Diğer Yerlileri 72
Batı Sibirya'da Hanti ve Mansiler 72
Tundra Samoyedleri 78
Selkup ve Ketler 80

Ruslar ve Sibirya'nın İstilası

16. Yüzyılda Batı Sibirya 83
Rusların Batı Sibirya'yı İstilası 87
Küçüm Hanın Ruslarla Mücadelesi 94

17. ve 18. Yüzyılda Sibirya

17. Yüzyılda Sibirya 103
Sibirya'nın Doğusuna İlk Rus yerleşimi 103
Moğol ve Zabaykal Bölgesi 107
Batı Sibirya'da Rus Nüfusu ve Bölge Yerlilerin Mücadeleleri 108

17. Yüzyılda Sibirya'da Yönetim 113
17. Yüzyılda Sibirya'da Yerleşim ve Sosyal Yaşam 116

18. Yüzyılda Sibirya

18. Yüzyılda Sibirya'da Rus Yerleşimi 122
18. Yüzyılda Sibirya'nın Siyasal Yapısı 126
18. Yüzyılda Sibirya'nın İdari Sistemi 129
18. Yüzyılda Sibirya'da Sosyo-Ekonomik Hayat 133

19. Yüzyılda Sibirya

19. Yüzyıl ve Sibirya'da Yerleşimin Artması 138
19. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Durum 141
Sibirya Demiryolu 147
19. Yüzyıl Sibirya'sında Siyasal Durum 155

Sibirya Kültürü ve Dini Hayatı

Sibirya'da Kitabi Dinler: Hristiyanlık ve İslam 159
Sibirya'ya İslam'ın Gelişi ve Yayılışı 162
Sibirya'da İslam ve Ortodoks İlişkisi 166
Sibirya'da Müslümanlar ve Hristiyanların Sosyal Bağları 175
Yeni Dönem Ortodoks Hristiyan Misyonun Teşkilatlanması ve Okullaşması 180
Rusya İncil Cemiyeti'nin Misyoner Faaliyetleri 183
Batı Sibirya'nın Hristiyanlaştırılması 186
Sibirya'da Hristiyanlaştırmanın Hukuksal Zemini 187
Yenisey Yeparhiyası, Misyon ve Yenisey Misyonerleri 198
Sibir Tatarlarının Hristiyanlaştırılması 199
Hakas Misyonu ve Hakasların Hristiyanlaştırılması 211
Altay Misyonu ve Altaylıların Hristiyanlaştırılması 220
Tuva Misyonu ve Tuvalıların Hristiyanlaştırılması 225
Yakut Misyonu ve Yakutların Hristiyanlaştırılması 229
Din Adamı ve Misyonerler 234
Tercüme Komisyonu ve Tercümeler 236

Sonuç 240
Arşivler 243
Dizin 256

Önsöz

Bu eser, yaklaşık yirmi iki yıllık akademik hayatımın bütününü şamil, biriktirdiğim onca bilgi ve belgenin hülasası olarak karşınıza geliyor. Gözümün nuru bu naçiz çalışmanın fikri, 2009 yılının sonbaharında İngiltere'ye sadece Avrupa'daki dinî düşüncenin tarihini derinlemesine incelemek amacıyla yola çıkışımın neticesinde ortaya çıkmıştı. Başlangıçta, uzman olduğum Rus misyoner arşivinden hareketle İlminskiy'nin metodu üzerine post doktoramı tamamlayınca, Ruslar ve Rus düşüncesi üzerine doküman toplamaya başlamıştım. Süreç ilerledikçe Rusya'ya ait her okuduğum yeni eserde Sibirya ve ona dair bilgi ve belge beni düşünmeye sevk etmiş, devasa topraklar üzerinde Batılı âlimlerin yaptığı çalışmaları da biriktirmeye başlamıştım. Ayrıca uzmanlık alanımın Batı Sibirya'ya komşu olması, beni bu alana yönlendiriyor, dahası etnik ve kültürel değişimin menbaı olan Kazan ve çevresinin devamını getirerek bunların Sibirya'da izlerini takip etmenin dayanılmaz cazibesine kapılıyordum. Kısacası Sibirya hakkında çalışma yapmak benim için artık bir tutku olmuştu.

İngiltere'de Reading Üniversitesi'nin teveccühüyle kaldığım ve seminerler verdiğim ikinci yılım, esere hazırlıkla geçti. Türkiye'ye dönünce önce peş peşe alanın kaynak ve değerine ait makaleler yayınladım. Bu arada "Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Şubesi ile Rusların Sibirya Üzerine Yaptığı Çalışmaların Analizi" adlı projeyi İstanbul Üniversitesi BAP Biriminin katkılarıyla bitirip İngilizce ve Türkçe olarak bilim dünyasına sundum. Bu süreçte desteklerini daima hissettiğim dostlarım Prof. Dr. E. Kuzmina Nikolaevna ile Dr. Nadejda Oynotkinova Romanovna'ya minnettar olduğumu bilhassa belirtmeliyim.

Elinize aldığınız *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Sibirya Tarihi* adını taşıyan eserimin girişini Sibirya tarihinin ana kaynaklarına ayırdım; akışı bozsa

da gelecekte alanda yapılacak çalışmalara katkı sunmak amacıyla ayrıntıya özen gösterdiğimi itiraf etmeliyim. Bir başka husus da, kitapta kullanılan Rus isimleriyle alakalı; her ne kadar dipnotlarda ve kaynakçada Rusça isimler orijinal halleriyle verilmiş olsa da, metin içinde okuma kolaylığı sağlaması bakımında bu isimlerin Türkçe okunuşları tercih edilmiştir. Daha sonra tarihin ilk devirlerinden başlayarak kültürleri ve bölgede ikamet eden kavimleri anlatmaya çalışarak süreci Rusların bölgeye gelişine getirmeye gayret ettim. Rus istilasını yüzyıllık devrelere ayırarak aşamalı bir şekilde incelemeye çalıştım. Bu sırada Rusların bölgeye nüfus akışını tanzim etmeleri, içtimaî, iktisadî ve idarî nizamlarını kurmalarını yine kronolojik olarak göstermeye çalıştım. Nihayet uzmanlık alanım olan dinî ve kültürel hayatlarına dair tafsilatlı bir bölüm kaleme aldım ki, kanaatimce bu bölüm, eserimin en can alıcı noktasını teşkil ediyor.

Bir eser vücuda gelirken elbette birçok ilim adamı ve dostun yardımına muhtaç oluyorsunuz. Bu cümleden, burada zikredemediğim dostlarıma hayli müteşekkirim. Özellikle araştırmada, kaynak yazımında ve içerik oluşturmada yardımlarını esirgemeyen dil uzmanı Anna Golinskaya'ya ve doktora öğrencim Akmaral Tuganova'ya; çalışmamı baştan sona okuyarak muhtelif önerilerde bulunan editörüm Kadir Yılmaz'a ve metnin taslak halini okuyup düşüncelerini benimle paylaşan Aybüke Gülbeyaz'a teşekkür ediyorum.

Çekirdek ailemin tacı sevgili eşim Ünsal hanımefendiye güzel yıllarımızdan feda ettiği günler için şükranların en derinini ve kızlarım İdil ile İlim'e bana ışık oldukları için sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca dar-ı bekaya irtihal eden sevgili anneciğim ve babacığımın hatırasını hasretle anıyorum.

Şişli, 10 Şubat 2017

Giriş

Sibirya Hakkında Yapılan Bilimsel Araştırmalar

Sibirya araştırmalarının başlangıcını çok eski tarihlere götürebilmek zordur. Zira bölgedeki hayat şartlarının insan yerleşimi için oldukça sınırlı bir imkân sunması, bölge hakkında kayıtlar tutulamamasında büyük bir etkiye sahiptir. Ancak yine de coğrafi bilgi olarak ilk kayıtların antik Yunan gezgini coğrafyacı Strabon tarafından tutulduğu söylenebilir. Ünlü Çinli tarihçi Ssu-ma Ch'ien de Sibirya'nın eski tarihi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Eseri Shi Tsi (*The Grand Scribe's Recorded*, W. Nienhauser, Bloomington, 1994) M.Ö. II ve son asırda Hunların devleti hakkında detaylı bilgilere sahiptir. Plano da Carpini, Wilhelm von Rubruk, Marco Polo, Gerdizi, Reşüdiddin ve İbn Batuta gibi yazarların eserlerinde de Sibirya topluluk ve coğrafyası ile ilgili sınırlı da olsa bazı bilgiler mevcuttur. Bunlara ilaveten, orta çağ Sibirya tarihi hakkında en önemli bilgilere Çin kroniklerinde rastlıyoruz. Rus kronikleri de Sibirya ile ilgili on birinci yüzyıldan başlayarak bilgiler verir; özellikle Novgord, Lavrentiyev ve Ipatev kroniklerinde Yugra ve çevresindeki Sibirya yerel kavimleriyle alakalı notlar bulunmaktadır.[1]

Günümüz bölge tarihçileri Sibirya tarihi yazımının başlangıcını bölgenin Rusya tarafından işgale uğramasıyla paralel kurulan ve 1637 yılından itibaren de resmileşen Sibirya Ofisi'nde[2] biriken arşiv malzemesine dayandırırlar. Yine resmi belgelerin bulunmadığı is-

---

1 İ. N. Naumov, ed. David N. Collins, *The History of Siberia*, London 2009, s. 6.

2 Rusça terimiyle "Sibirskiy prikaz" denilen daire.

tila öncesi dönemi ise arkeolojik buluntularla aydınlatmaya çalışırlar. Nitekim Sovyet öncesi ve sonrası yapılan tüm çalışmalarda bu ayırım, çok net bir şekilde görülebilir. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede bulunan merkezi yönetim birimlerinin arşivleri, Sibirya topraklarıyla ilgili çok önemli verileri içermektedir. Çeşitli yazışmalar, resmi tutanaklar, seyahatlerde çizilen resimler, yerel ve merkezi Sibirya bürolarına bırakılan notlar, haritalar, belgeler, kış kampları, keşifler, arazi yönetimi ihtiyaçlarına yönelik sorunlar, bu alanda diplomatik ve stratejik çözümler, maden arama ve işletim tutanakları, akla ilk gelenlerdir.

Bölge tarihinde kronolojik sıra takibi yöntemiyle gelişen, aynı zamanda etnolojik tarihin en önemli unsuru olan sistematik haritalama çalışmaları, 16. yüzyılın sonunda başlayıp günümüze kadar devam etmiştir. Batı Sibirya'daki Ob başta olmak üzere, diğer nehirlerin rota çizimleri, 1667 yılında başlamıştır. Sibirya'nın kompozit çizimleri ise, bilhassa 1673, 1684–1687 yıllarında ve 17. yüzyılın tamamında devam etmiştir. Rusya'nın en büyük haritacılarından biri olan S. U. Remezov'un matematiksel olmayan çizimleri ise, başlangıç için değerli bilgiler içermektedir.[3]

On altıncı yüzyılın sonundan başlamak üzere, on yedinci yüzyıl boyunca Sibirya'nın Rusya'ya katılması Rus devletinin en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Bu tarihi süreçte de en belirgin figür Yermak ve onun ordusundaki Rus Kazaklarıdır.[4] Diğer bir önemli hedef ve faaliyet ise düşünsel anlamda gelişen Ortodoksluğun yayılmasıdır ki bu strateji Ortodokslaştırma olarak özetlenebilir. Esipov ve Stroganov kroniği, bu dönemin önemli kaynaklarıdır.[5]

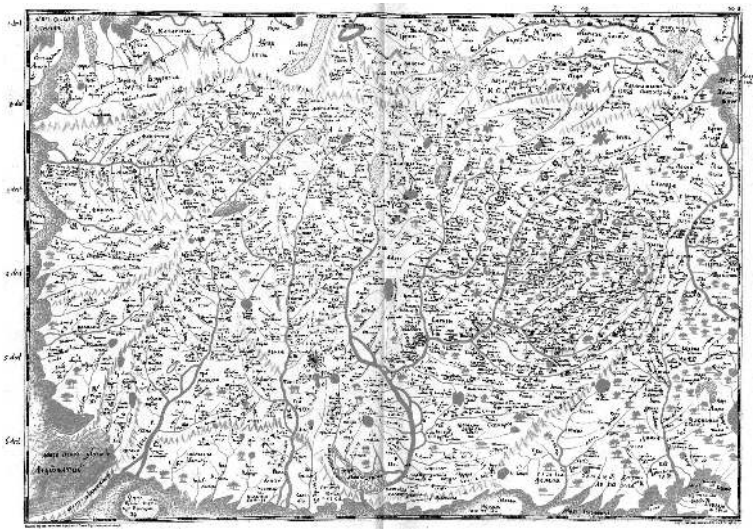
Çarlık dönemi Rus tarihçiliğinde, özellikle on yedinci yüzyıl Sibirya'sının ele geçirilmesinde en önemli itici gücün Hristiyanlık olduğu tezi göze çarpar. Ortaçağın bu ideolojik kavramı ve müz-

---

[3] S. U. Remezov, *Chertyojnaya kniga Sibiri, Sostavlennaya Tobolskim synom Boyarskim Remezovim v 1701 godu*, St Petersburg, 1882; L. A. Goldensberg, *Semyon Ulvanovich Remezov Sibirski kartograf i geograf 1642-posle 1720*, Moskva, 1965.

[4] Buradaki Kazaklardan kasıt Kosaklardır.

[5] *Sibirskie Letopisi*, SPb, St. Petersburg, 1907; *Kratkaya Sibirskaya Letopis' (Kungurskaia)*, St. Petersburg, 1880.

Sibiryanın Tüm Şehir ve Bölgelerinin, Susuz ve İnsanların Az Ugradığı Taşlık Steplerin Çizimi, S. U. Remezov, 1699-1701

Kaynak: http://expositions.nlr.ru/Siberia

min hikâyesi, Yu. Krijaniç ve S. U. Remezov'un eserlerinin ortak düşüncesini oluşturmuştur.[6] Yine ilk kaynaklardan birisi olan ve I. Petro'nun emriyle on yedinci yüzyıl sonunda yazılan, aynı zamanda tarihi, coğrafi ve etnografik malzeme içeren Remezov'un *Sibirya Haritası* ve buna paralel *Sibirya Tarihi* ilk kaynaklar arasında önemli yer tutar.[7] Remezov'un *Sibirya Tarihi* adlı eseri, Rus devletinin selameti için Hristiyan eğitiminin öneminden bahseder ve yerel mitolojik bilgilerle bu tezini kuvvetlendirmeye çalışır.[8]

Sibirya'ya dair sistematik olarak yürütülen bilimsel çalışmalar, I. Petro (1672–1725) zamanında başlamıştır. Bu dönemdeki bilimsel ve askeri amaçlı keşif seferleri, başta dış politika olmak üzere

---

6 *Sibirskie Letopisi*. St. Petersburg, 1907; *Kratkaya Sibirskaya Letopis' (Kungurskaya)*.St. Petersburg, 1880.

7 A. İ. Andreyev, *Ocherki po istochnikovedeniyu Sibiri*, N. I. XVII vek., M-L., 1960, s. 116-117

8 İstoriya Sibiri, II, Leningrad 1968, s. 7

kamu alanında, Sibirya'nın tarih, coğrafya ve etnografyası hakkında muazzam bir malzeme oluşturmuştur. On sekizinci yüzyıl boyunca Sibirya, Rus İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine göre daha çok çalışılmıştır. Coğrafi araştırmaların rotası kuzeye odaklıdır ve Arktik denizinden Pasifik'e yönelir. Oradan da Hindistan'a İrtiş havzası yoluyla ulaşmayı amaçlar. Bu keşiflerin en önemli malzemelerinin temin edildiği I. Kirilov'un 1734 yılında yaptığı gezi, 1745 yılında Bilimler Akademisi tarafından yayınlanmıştır.[9] İlk bilimsel geziyi, Birinci (1725–1743) ve İkinci (1768–1774) Kamçatka Seferleri takip eder. Moskova Devlet Üniversitesi bilim adamları P. Pallas, J. Falk, Lepekhin, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Arktik Okyanusu, özellikle Kuzey-Doğu Sibirya'daki kültür tarihi açısından küresel öneme sahip çok büyük bir bilimsel gezi organize ederler ve çalışma notlarını daha sonra yayımlarlar.[10]

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllar tetkik edilirken araştırmacılara en önemli bilgi ve katkıyı şüphesiz ilk baskısı, Cambridge'de 1842 yılında yapılan Gerhard Frederick Müller'in *The Conquest of Siberia and The History of the Transactions, Wars, Commerce, &C. & C. Carried on Between Russia and China, From The Earliest Period*[11] adlı eseri sağlar. Dönemin bakışına göre Sibirya, "altın madeni" bakımından olağanüstü kaynaklara sahiptir. Aynı zamanda Rus devletinin gelişmesinde bu kaynak en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sibirya, Rus çarları ve yöneticileri için küçük, yerel ve ilkel kabilelerin yaşadığı yerdir. Bu bölge, Rus devletinin ekonomik kalkınması için en kolay istila edilebilecek ve kontrolü sağlanacak bir alan olarak düşünülmüştür. Bu görüş, diğer Batılı araştırmacı ve gezginlerin bakış açısıyla da uyumluluk göstermektedir. S. P. Kra-

---

9 L. S. Berg, *Vserossiyskiy atlas Ivana Kirilova (1726—1734)*, Trudy [Pervogo] Soveshchaniya po istorii estestvoznaniya 24- v26 dek. 1946 g., Pod red. chl.-kor. AN SSSR Kh. S. Koshtoyantsa., M.; L., 1948.

10 N. G. Fradkin. *Akademik I. I. Lepekhin i ego puteshestviia po Rossii v 1768–1773 gg.*, 2nd ed., Moscow, 1953.

11 G. F. Müller and P. S. Palas, *Conquest of Siberia, and the History of the Transactions, Wars, Commerce, Etc.: Carried on Between Russia and China, from the Earliest Period (1842)*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

şennikov, M. V. Lomanosov, A. N. Radişev gibi tarihçiler araştırmalarını öncelikli olarak Sibirya'nın yeraltı ve yer üstü zenginliklerini keşfetmek ve sömürmek hedefine bağlamışlardır.

Sibirya tarih ve etnografyası için temel kaynak sayılan eserlerin içinden bekli de en mühimi Rus tarihçi Tatişev'in çalışmasıdır. 1734 yılında Ekaterinburg'da bulunan V. N. Tatişev, coğrafi, tarihsel, etnografik, arkeolojik, dilsel ve antropolojik içerikli geniş bir anket geliştirerek Sibirya ve Kazan'a bağlı idari merkezlere göndermiştir. Bu anket Sibirya halkları hakkında resmi bilgi toplayan ilk doküman olarak arşivlerde yerini almıştır. Daha sonra V. N. Tatişev bu arşivi kullanarak *"Rusya Tarihi ve Coğrafyası"* adlı çalışmasını yapmış ve yayımlamıştır.[12]

Aynı zamanda Müller, gelen belgelerle Sibirya bilimsel arşivini oluşturmuş ve onları kronolojik olarak sistemleştirmeye başlamıştır. On sekizinci yüzyılda yapılan Kamçatka seferi, G. F. Müller'e bu konuda bilimsel veri oluşturmuştur. Müller, Petersburg'a Sibirya tarihinin en değerli bilgi ve belgelerini bu sayede taşımıştır denilebilir. Aslında ilk çalışma ve sınıflandırma Tatişev'e ait olsa da bunları kronolojik sıraya koyup tasnif ederek analizini yapma Müller'in başarısı olmuştur.

Sibirya ve Kuzey Pasifik kutup bölgelerine ait ilk gezi çalışması on sekizinci yüzyılda yapılmıştır. Rus araştırmacılar, Asya kıtasının kuzey ve kuzey-doğusunda büyük Rus coğrafi keşiflerini, tarihi keşifler olarak yansıtmışlardır. Bu çerçevede Müller'in yanına Kuzey Denizi rotasında çok önemli fizibilite ve keşif çalışmaları yapan M. V. Lomanosov'u da eklemek gerekir. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Rus kâşifleri I. Krusenstern, F. Litke Kuzey-doğu Pasifik; F. Wrangel ise Sibirya'da yaşayan yerel halkın etnografik tarihi hakkında ilk bilgileri toplamışlardır.[13] On sekizinci yüzyılda, Sibirya tarihi için kaynaklar artık belli, bilimsel eleştiri temelli, tarihsel sü-

---

[12] V. N. Tatishev, *Istoriya Rossiyskaya*, 4 T, M. 1964; Azbelev S. N., *V zashitu truda Vasiliya Nikiticha Tatishheva* // Sbornik Russkogo istoricheskogo obshhestva, Institut rossijskoj istorii RAN., M., Russkaya panorama, 2011., T. 11 (159)., s. 316-324.

[13] Miller, *a.g.e.*, T. II, s. 11.

Rus Denizcilerinin, Farklı Seyahatlerinde Amerika'nın Kuzey Kısmı ve Çevresinde Yaptığı Keşifleri Gösteren Harita, Sankt-Petersburg Bilimler Akademisi, 1773
Kaynak: http://expositions.nlr.ru/Siberia/

recin aşamaları tespit edilmiş, ana yapı kurulmuş haldedir. On sekizinci yüzyılın sonunda. N. I. Novikov tarafından başlatılan Sibirya üzerinde tarihsel ve istatistiksel veriler *"Ancient Russian Vivliofike"* adıyla yayınlanmıştır.[14]

On dokuzuncu yüzyılın başından günümüze Sibirya kademeli ekonomik ve sosyal kalkınma ile birlikte önemli değişikliklere uğramıştır. 1818 Sibirya araştırmaları kaynaklarının en önemli temsilcisi G. I. Spasskiy, St. Petersburg'da *Sibirya Dergisi*'ni yayınlamaya başladı ve burada Sibirya kronikleriyle beraber birçok tarihi doküman yayımladı.[15]

Sibirya tarihçisi P. A. Slovtsov, (1767–1843) *Sibirya Tarihine Genel Bakış 1838–1844* adlı eserini ise, hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Tobolsk'da tamamladı. Bu çalışmada, ilk Rus yerleşimini mümkün olduğunca kronolojik vermeye çalışmış, tüm yerel, idari,

[14] V. İ. Novikov, *Drevnyaya Rossiyskaya Vivliofika*, İzd. 2, Moskva, 1788.
[15] 1827'de ismi değişerek *Asya Dergisi* olmuştur.

ekonomik ve kültürel yaşamı göstererek Rus kolonizasyon sürecinin görünmeyen yüzünü ortaya koymayı amaçlamıştır. P. A. Slovtsov eserinde istatistik araştırma tekniğini kullanmıştır. Yerel ihtiyaçları ve talepleri yayınlamayı başaran P. A. Slovtsov'un, Sibirya'da siyasal düşüncenin gelişimi üzerinde büyük etkisi vardı. Daha sonra 1860'larda ortaya çıkan vatanseverlik düşüncesinin bölgedeki ideolojik babası ilan edilmiştir.[16]

Dekabiristlerin Sibirya'da sosyal düşüncenin gelişimine etkisi herkesçe bilinen ve kabul edilen bir sosyal vakıadır. Onların görüşleri ve özellikle de mahalli gazetelerde yazdıkları yazıları, on dokuzuncu yüzyıl Sibirya'sında önemli bir yer tutar. Dekabiristler, ulusal kültürün demokratik fikirlerini taşıyan gruptu. Bu nedenle, sadece burjuvaların değil, Sibirya üreticileri olan yerel halkın kültürel gelişim ihtiyaçlarına da hitap etmiştir. N. A. Bestujev Buryatları, G. S. Batenkov ise Rus göçlerinin bölgedeki çalışan nüfus üzerinde etkisi hakkında çalışmalar yaptı.[17]

Özellikle sosyalist tarihçiler bu dönemi, kapitalizmin aşağı sınıfları ezme ve sömürme politikasının uygulandığı bir süreç olarak görmüş ve eserlerinde eleştirmişlerdir. Sibirya dünyanın en büyük kara parçası Asya'nın yüzde kırkını yani dünyanın beşte birini oluşturur ki bu alan Sovyetler Birliği'nin yüzde altmışına tekabül eder. Rusya'nın doğal kaynaklarının, dörtte üçünden fazlası yine bu bölgeden temin edilmektedir. Bu zenginlik Amerika kıtasında Kanada'yla ölçülebilir, ancak Kanada'nın zenginliği aynı ölçüde olsa da topraklarının darlığı nedeniyle kısıtlıdır.[18] Japonya devlet başkanı Kobe Seytatsu Japonya'nın geleceği için Sibirya'nın önemini *Pravda*'da anlatırken bu yeraltı zenginliklerini dile getirmiştir.[19]

Sibirya'nın yerli halkları, eskiden beri Rus Çarlığı tarafından sömürülmüştür; bu hüküm, alanda yapılan yalnızca Batılı kaynakların

---

[16] P. A. Slovtsov, *Istoricheskoe obozrenie Sibiri,* T.1. Spb., 1886; T. 2., Spb., 1888.

[17] G. S. Batenkov, *Povest sobstvennoy zhizni // Vospominaniya i rasskazy deyateley taynyh obshhestv 1820-h godov*. T.2. - M., 1933; *Vosstanie dekabristov: Materialy*, vol. 8. Moscow-Leningrad, 1925.

[18] V. K. Andrievich, *Istoricheskiy ocherk Sibiri*, I—II, Spb., 1889.

[19] *Pravda*, 28 Ekim 1965.

özeti değil, aynı zamanda Sovyet tarihçilerinin de üzerinde durduğu bir konudur. Ancak Sovyet tarihçileri kendi dönemlerinde yapılan modellerin bu sömürüye dur dediğini iddia eder ki; bu konu da karşılaştırmalı olarak incelenmesi gereken önemli bir sorundur. İkinci olarak nüfus yerleşiminde göçler ve yerli halkın azınlıkta kalması meselesi, her iki dönem için de sorunlu olan meselelerdir. Sovyet döneminde yine iddia edilen ve başarı olarak gösterilen bölgesel muhtar devletlerin kurulması meselesi de yenidir ve araştırılmaya değer bir başka politik alandır. Bu dönemde Buryatya, Yakutistan, Altay, Şor, Tuva, Hakasya, Çukçi gibi şehirler, bölgeler ve ulusal cumhuriyetler kurulmuş, ayrıca kurulan bu ülkeler hakkında önemli eserler yayınlanmıştır.[20]

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya'daki sosyal gelişmeler, Sibirya tarihçiliği üzerinde de etkisini göstermiş ve belirgin tarih yazıcılığı farkları ortaya çıkmıştır. Coğrafi faktörler ve yerleşme faktörünü öne çıkaran S. M. Solovyev[21] ve Kluçevskiy[22] bu dönemde en önemli yazarlar olarak dikkat çeker. Ancak S. M. Solovyev'in 'Devlet Okulu' teorisi ve kendi kendine yeten bir devlet modeline karşı A. P. Şçapov'un[23] (1850–70) 'Demokratik Devlet' fikri ön plana geçmeye başlamıştır. A. P Şçapov, bir yandan, Sibirya'da hükümet politikasının sosyal ve sömürgeci niteliği ortaya koymaya çalışmış, diğer yandan da mütemadiyen artmakta olan Rus yerleşiminin rolünü belirlemeye itina göstermiştir. Etnografik ve antropolojik malzemeye dayalı Rus milliyetçiliğini merkeze alan Slavist gö-

---

[20] *Narody Sibiri,* Levin, M. G., Potapov, L. P. (red.), Moskva, Leningrad, Izdatelstvo AN SSSR, 1956; *İstoriya Yakutskoy ASSR*, T.1., M-L., 1955; T.2, M., 1957; T.3. M., 1963; *İstoriya Buryatskoy ASSR*, T. 1-2, Ulan-Ude, 1959; *İstoriya Tuvy,* T.I-II, M., 1964.

[21] The unabridged text of *Istoriia Rossii s drevneishikh vremen* (History of Russia From Earliest Times), first published in St. Petersburg, 1851–1879, in 29 volumes, translated in 50 volumes from the Moscow edition of 1959-1966.

[22] *A History of Russia,* (4 Volumes), J. M. Dent/E.P. Dutton, London/NY, 1911.

[23] A. P. Shchapov; *Soch.*, vols. 1–3. St. Petersburg, 1906–08; *Sobr. soch.: Dopolnit. tom k izdaniiu*. Irkutsk, 1937; *"Neizdannye soch."* Izvestiia Obshchestva arkheologii, istorii i etnografii pri Kazanskom un-te, vol. 33, issues 2–3. Kazan, 1926; *A. P. Shhapov v Irkutske: Neizdannye materialy*, Irkutsk 1938.

rüş, Rus halkının hayatında sürekli işlenen bir devlet bakışı olarak eserlerde öne çıkarılmıştır.

Rus Çarlığının son yıllarındaki bu tartışmaların bölgesel olarak Sibirya'ya yansıması; Sibirya'nın siyasi suçlular için açık cezaevi olarak görev yapmasıyla doğrudan ilgilidir. Özellikle G. N. Potanin ve N. Yadrintsev Sibirya'nın sosyalist tarihine damgasını vuran ve yerli halkların etnografik çalışmalarını da kapsayan önemli eserler yazdılar. Yadrintsev, *Sibirya Nasıl Kolonileşti?* isimli eserinde, yerli halkların devlet ve ekonomide yerleri, kolonizasyon hareketi, kültürel gelişiminin yolları ve bakış açılarının etkisi, çarlık hükümetinin sömürge politikası gibi sorunlara değindi.[24] Büyük ve zengin arşiv malzemesi içeren V. I. Vagin'in hazırladığı *"Dük M. Speranskiy'nin 1819-22 arası Sibirya'daki Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi"* adlı eseri ise, Sibirya için Batıda kullanılan önemli bir kaynaktır.[25]

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ise N. N Ogloblin'in dört ciltlik arkeoloji eseri *Sibir Ofisi Yazıları ve Makale İncelemeleri* (1592–1768) yayımlandı. Halen bu eser, Rusya'da Sibirya için en zengin kaynak eser olma özelliğini korur. On dokuzuncu yüzyılda basılan eser, on altıncı yüzyılın sonundan on sekizinci yüzyılın başına kadarki sürecin monografisini içermesi bakımından da çok önemlidir.[26]

Sibirya bölgesinde toprak paylaşımı ve yönetimi ile yeni göçlerin yerleştirilmesi sorunu bölge tarihinde en çetrefilli konuların başında gelir. En dikkat çekici araştırma P. N. Butsinskiy'nin *Sibirya'da İlk Yerleşimciler ve Hayatları* (1889) ve *Sibirya Tarihinde Mangazeya ve Mangazeya Kasabasının Tarihi* (1893) adlı eserleri yeni malzemeler içermesi ve arşivleri görmek açısından önemlidir.[27] I. V. Pupin, yir-

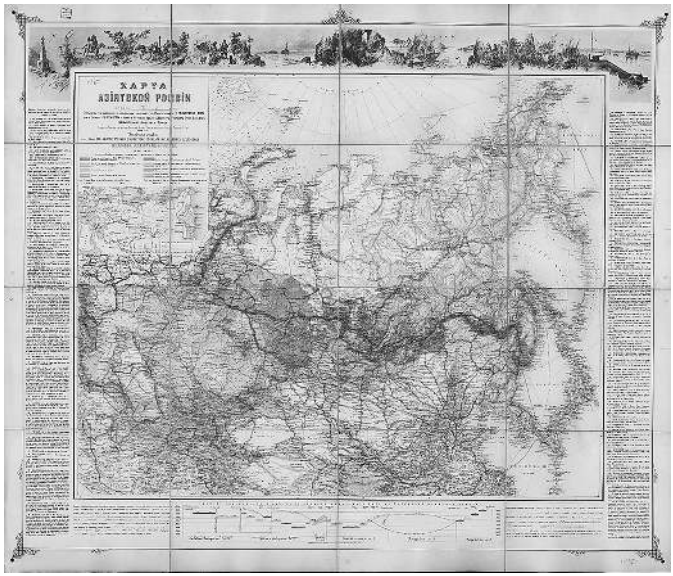
---

[24] N. M. Yadrintsev, *Sibir kak koloniya: k yubileyu trehsotletiya: sovremennoe polozhenie Sibiri, ee nuzhdy i potrebnosti, ee proshloe i budushhee*, St. Petersburg, 1882.

[25] V. I. Vagin, *Istoricheskie svedeniya o deyatel'nosti grafa M. M. Speranskogo v Sibiri s 1819 po 1822 god: v 2 t.*, SPb., 1872.

[26] N. N. Ogloblin, *Obozrenie stolbtsov i knig Sibirskogo prikaza (1592-1768 gg.)*, Dokumenty voevodskogo upravlenija, M., 1895.

[27] P. N., Butsinskiy, *Zaselenie Sibiri i byt pervyh ee nasel'nikov*., Har'kov, Tipografija Gubernskogo Pravlenija, 1889.; *K istorii Sibiri. Mangazeya i mangazeyskiy uezd (1601 g.—1645 g.)*., Har'kov, 1893.

Rusya'nın Asya Kısmının Haritası, G. M. Koverskiy, 1895
Kaynak: http://expositions.nlr.ru/Siberia/

minci yüzyıl Sibirya tarihini dört ciltlik ünlü eseri *Rus Etnografya Tarihi*'nde özetlemeyi başarmıştır.[28]

Sovyetler Birliği'nin bölgedeki başarısını veya başarısızlığını Sovyet tarihçileri bu halkların tarihini her seferinde yeniden yazarak gösterdiler. Bu alanın kendine özel şartları, çeşitli arşiv, etnografik, dilsel, halk şiiri, antropolojik içerikli kapsamlı çalışmalarla bilim dünyasına sunuldu. 1920'lerin sonuna gelindiğinde, tanınmış Sovyet tarihçisi S. V Bahruşin[29] on yedinci yüzyıldaki Sibirya halklarının geçmişini ortaya çıkarmak için yaptığı çalışmada belgesel ve arşivi kullanmak suretiyle tarihçilere örnek oldu. Müteakiben arşiv malzemeleri ve temel etnografik verilere dayanarak B. O. Dolgih[30]

[28] A. N. Pypin, *History of Russian Ethnography I-IV*, St. Petersburg, 1892.

[29] S. V. Bahrushin, *Ocherki po istorii kolonizatsii Sibiri v XVI i XVII vv.*, M., Izdanie M. i S. Sabashnikovyh, 1927.

[30] V. O. Dolgikh, *Rodovoy i plemennoy sostav narodov Sibiri v XVII veke*, M., AN SSSR, 1960.

1960 yılında *"17. yüzyılda Sibirya Halklarının Etnik ve Aşiret Oluşumu"* adlı eserini yayımladı. Ayrıca belgesel ve etnografik kaynakları birleştirerek çalışan diğer Sovyet bilim adamlarından S. A Tokarev, L. P. Potapov, M. G. Levin, A. P. Okladnikov, N. N. Stepanov, I. S. Vdovin ve I. S. Gurviç bu dönemin önemli araştırmacılarından sayılabilir.

1930'lu ve 40'lı yıllar ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, bölgede yaşayan Altay, Hakas, Tuva Yakut, Moğol, Buryat ve diğer hakların bilimsel ve sosyal hayatlarında önemli gelişmelere sahne oldu. A. P. Okladnikov'un *17-18. Yüzyıllarda Batı Buryat-Moğollarının Tarihi Üzerine Denemeler* (1937) adlı eseri bu sınıfın ilki olarak göze çarpar.[31] F. A. Kudryavtsev'in, *Buryat-Moğol Tarihi 17. Yüzyıldan 19. Yüzyılın 60. yılına kadar* (1940), adlı çalışması ile P. T. Hapteyeva'nın *Buryat-Moğol Halkının Kısa Tarihi* (1942) adlı eseri Buryatların en önemli temel kaynaklarını oluşturmasıyla kıymeti haizdir. S. A Tokarev'in *Yakutların Sosyal Hayatı 17-18. Yüzyıllar* (1945)[32] adlı eseri ise Sovyet dönemi Yakutlar üzerine yapılan ilk denemelerden biridir. L. P. Potapov'un[33] *Altay Tarihi Üzerine Denemeler* (1953) ile *Hakasların Orijini ve Milletleşmesi* (1957) adlı iki eseri Güney Sibirya'nın araştırılmasında Sovyet tarihçiliği için önemlidir. I. S. Gurviç'in *Kuzeydoğu Sibirya'nın Etnik Tarihi* (1966)[34] adlı çalışması ise geneli itibariyle bölgeyi kapsamasıyla ilginçtir. Bu çalışmalar geçmişte Rus devletinin milliyetçi ve burjuva anlayışıyla yaptığı yanlışların böl-

---

[31] A. P. Okladnikov, *Ocherki iz istorii zapadnyh buryat-mongolov (XVII-XVIII vv.)*, Leningrad, 1937.

[32] S. A. Tokarev, *Obshhestvennyy stroj yakutov XVII-XVIII vv.*, Yakutskoe gos. izd-vo, 1945.

[33] L. P. Potapov, *Ocherki po istorii altaytsev*, Akad. nauk SSSR, M.–L., 1953; L. P. Potapov, *Proishozhdenie i formirovanie hakasskoy narodnosti*, Abakan, Hakasskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1957, s. 307; *The peoples of South Siberia* (popular edition), Novosibirsk, 1953, 192 p. ; *"Tuva" / The peoples of Siberia*, Ed. M. G Levin and L. P Potapov, Leningrad, Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1956, p. 420-473; *"Khakases" / The peoples of Siberia,* ibid, p. 376-420; *"Shor" / The peoples of Siberia*, ibid, p. 492-529; *The Turkic peoples of Southern Siberia in VI-VIII centuries, History of Siberia*, M., 1964., T. I, p. 266-284.

[34] I. S. Gurvich, *Etnicheskaya istoriya Severo-Vostoka Sibiri*, TIJe, M., 1966.

gede kızgınlığa yol açtığı, aslında bölgenin gelişmesi açısından Rus devlet birliğine katılımının gerekli olduğu ve sosyalist bakış açısıyla bu birlikteliğin sağlanabileceği kabulünü yansıtır.

M. Levin ve L. P. Potapov'un editörlüğünde 1956'da yayımlanan Dünya *Hakları-Sibirya Halkları* ile yine M. G. Levin ve L. P. Potapov'un *Sibirya'nın Etnografik Atlası* adlı eserleri Sibirya kavimlerinin tanıtımında ve çalışılmasında önemli katkıları olmuştur.[35] Bölgeye gelen Rus göçlerinin Sibirya üzerine olumlu olumsuz etkilerini ilk defa S. V. Bahruşin 1920 yılında elindeki arşiv malzemelerine göre çalışmaya başlamış; özellikle 17. ve 18. yüzyıllardaki yerleşimin siyasal ve kültürel hayata etkisini ortaya koymayı hedeflemiştir. *16 ve 18. Yüzyıllarda Sibirya'nın Kolonizasyon Tarihi Üzerine Denemeler* (1927)[36] adlı eseri, bölgenin Rusya ile bütünleşme sürecini ve kültürel durumunu anlatır. Ayrıca bu eserde, Avrupa Rusya'sından bölgeye kullanılan yollar, kolonizasyon noktaları, ekonomik ve idari sistem, işgalin özeti gibi popüler konuları bulmak mümkündür. Özellikle Sibirya'daki ekonomik süreci açıklamada Bahruşin diğerlerinden daha öndedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra, Sovyet-Sibir çalışmaları daha da hızlanıp gelişmiştir. 1946 yılında, V. I. Şunkov *17-18. Yüzyılın Başında Sibirya Kolonizasyon Tarihi Üzerine Denemeler* ile 1956 yılında yayımladığı *Sibirya'da Tarım Tarihi üzerine Denemeler (17. yy.)*[37] adlı eserlerinde Sibirya'nın tarıma dayalı gücünden bahsetmektedir. Bu eserler, özellikle kitlelerin gerçek rolünü/etkisini göstermek ve tarımda Rus sömürgeciliğinin çapını değerlendirmek için oldukça mühimdir. Bu çalışmalar daha sonra da devam etmiştir. V. N. Şerstobayev, *İlim'in Tarım Arazileri* I-II (1949–1957);[38] Z. Ya. Bo-

---

[35] *Narody Sibiri*, M. G. Levin, L. P. Potapov (red.), Moskva, Leningrad, Izdatelstvo AN SSSR, 1956; *Istoriko-etnograficheskiy atlas Sibiri*, M. G. Levin, L.P. Potapov (red.), M., Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1961.

[36] Bahrushin, *a.g.e.*

[37] V. I. Shunkov, *Ocherki po istorii kolonizatsii Sibiri v XVII – nachale XVIII vekov*, M., L., Izd-vo AN SSSR, 1946; *Ocherki po istorii zemledeliya Sibiri (XVII v.)*, M., Izd-vo AN SSSR, 1956.

[38] V. N. Sherstoboev, *Ilimskaya pashnya. T. I. Pashnya Ilimskogo voevodstva XVII i nachala*

yarşinova, *17. Yüzyılın İlk yarısında Tomsk Bölgesinde Nüfus* (1950);[39] F. G. Safronov, *17. Yüzyılda İlim ve Lena Havzalarında Köylü Yerleşimi* (1956) ile *Yakut'taki Rus Köylüleri (17. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başları)*, (1961) dikkat çeker.[40] Yine M. M. Gromiko, *18. Yüzyılda Batı Sibirya: Rus Nüfusu ve Tarımsal Kalkınma* (1965);[41] A. N. Kopılov *17. Yüzyıl Yenisey Havzasında Ruslar* (1965) bu alanda yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir.[42]

Sovyet tarihçileri, Sibirya tarihinde yerleşimin olumlu katkısını merkeze alıp çalışmalar yapmayı denemişlerdir. Bu nedenle nüfus ve hareketlerini incelemek son dönem tarihçi ve araştırmacıları için önemlidir. Bu alanda 1964 yılında V. A. Aleksandrov, *17. ve 18. Yüzyılın Başlarında Sibirya'da Rus Nüfusu*[43] adlı monografisini yayımladı. Bu monografi on yedi ve on sekizinci yüzyılda bölgedeki Rus nüfusun yerleşim alanlarını, yerlilerle ilişkilerini, ekonomik hayata katkılarını ve zararlarını göstermesi bakımından önemlidir.

O. N. Vilkov'un *XVII. Yüzyılda Batı Sibirya'da Ticaret ve El Sanatları* (1967)[44] adlı eseri yeni kurulan Tobol şehrinin ekonomik hayatı, gümrükle ilgili mevzuatı ve diğer komşu ülkelerle ilişkileri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Özellikle savaş sonrası yıllarda Sovyet bilim adamları on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl araştırmalarına yani Sibirya'nın bilimsel keşfine geri dönmüştür. Rus denizcilerin on yedi ve on sekizinci yüzyıllardaki Kuzey Denizi keşfi, Sibirya'nın içleri ve Pasifik'in keşfi sayısız araştırmaya konu

---

XVIII veka, Irkutsk, OGIZ, 1949; *Ilimskaya pashnya. T. II. Pashnya Ilimskogo voevodstva XVII i nachala XVIII veka*, Irkutsk, Irkut. kn. izd-vo, 1957.

39 Z. Ya. Boyarshhinova, *Naselenie Tomskogo uezda v pervoy polovine XVII veka*, Trudy Tomskogo universiteta, Serija istoriko-filologicheskaya. 1950., T. 112., s. 23-210.

40 F. G. Safronov, *Krest'yanskaya kolonizatsiya basseynov Leny i Ilima v XVII v*., Yakutsk. Kn. İzd-vo, 1956, s. 210; *Russkie krest'yane v Yakutii (XVII – nachalo XX vv.)*, Yakutsk, 1961, s. 495.

41 M. M. Gromyko, *Zapadnaya Sibir' v XVIII v: russkoe naselenie i zemledel'cheskoe osvoenie*, M., Nauka, 1965.

42 A. N. Kopylov, *Russkie na Enisee v XVII v.*, Novosibirsk, 1965.

43 V. A. Aleksandrov, *Russkoe naselenie Sibiri v XVII-nachale XVIII v. (Eniseyskiy kray)*, M., 1964.

44 O. N. Vilkov, *Remeslo i torgovlya Zapadnoy Sibiri v XVII v*., M., 1967.

olmuştur. Bunlardan A. I Andreev, A. V. Efimov, B. O. Dolgih, M. O. Kosven, L. S. Berg, L. A. Goldenberg, V. I. Grekov, M. I. Belov, V. A. Divina vb. önemli isimler; Sibirya'nın keşfi alanında haritalar dâhil yeni ve zengin bir arşiv ortaya koymuşlardır. 1964 yılında A. V. Efimov editörlüğünde *Sibirya ve Kuzey-Batı Amerika'da 17–18. Yüzyıllar Keşif Atlası* (1964)[45] yayımlandı. Bu eserde yüz doksan dört kartla birlikte Sibirya ile ilgili arşiv malzemeleri bulunmaktadır. Bu eser daha o dönemde Rus seyyahlarının harita bilgisinin yanında coğrafi terimlerinin de gelişmişliğini göstermesi açısından ilginçtir.

M. P. Alekseyev'in, *Batılı Gezginlerin Gözüyle Sibirya (13-16 yy.)* (1941)[46] adlı eseri ise, Sibirya'nın geçmişine ait önemli bilgiler vermiş, daha da önemlisi çeşitlilik sağlamıştır. A. İ. Andreyev ise *Sibirya Araştırmaları Üzerine Denemeler, 1940-1960*[47] adlı çalışmasında araştırma ve kaynak eleştirisi yaparak Sovyet Sibirya çalışmaları için önemli verilerin analizini yapmıştır.

Sentez tarihçiliğinin kurucusu S. V. Bahruşin'in takipçisi olan V. G. Mirzoyev'in, *On yedinci Yüzyıl tarihi belgelerinde Sibirya'nın keşfi ve ele geçirilmesi*, (1960);[48] adlı çalışması ile Y. R. Koşeleva'nın *Sibirya'da Rus Folkloru* (1962)[49] adlı çalışması bölgenin ilk folklor araştırmaları olarak kabul edilebilir.

M. G. Levin ve L. P. Potapov'un editörlüğünde basılan *Sibirya Halkları* adlı eser Amerika ve diğer ülkelerde Sibirya Halkları üzerine çalışmalara kaynaklık eden önemli eserler arasında sayılabilir.[50] Okladnikov'un *Antik Sibirya'nın Nüfusu ve Kültürü;* M. G. Levin, S. İ. Rudenko ve A. P. Okladnikov'un monografileri Sibirya etnolog

---

45 A. V. Efimov, *Atlas geograficheskih otkrytiy v Sibiri i v Severo-Zapadnoy Amerike XVII-XVIII vv*., M., Nauka, 1964.

46 M. P. Alekseev, *Sibir' v izvestiyah zapadno-evropeyskih puteshestvennikov i pisateley: vvedenie, teksty i kommentariy. XIII-XVII v.v.*, Irkutsk, Irkutskoe oblastnoe izdatel'stvo, 1941.

47 A. I. Andreev, *Ocherki po istochnikovedeniyu Sibiri*, M., Nauka, 1965, s. 223.

48 V. G. Mirzoev, *Prisoedinenie i osvoenie Sibiri v istoricheskoy literature XVII veka*, M., Izd-vo social'no-ekonomicheskoy literatury, 1960.

49 Ja. R. Koshelev, *Russkaya fol'kloristika Sibiri (XIX – XX vv.)*, Tomsk, Izd-vo Tomskogo un-ta, 1962.

50 *The Peoples of Siberia*, M. G. Levin and L. P. Potapov (editors), Chicago, 1964.

ve arkeolojisi için Batılı araştırmacılara kaynaklık etmiştir.[51] Yine Lengyel ve Ervin'in eserleri de özellikle Rus Çarlığı dönemi ve öncesi Sibirya tarihi için önemli çalışmalardır.[52] Japon araştırmacı Kato Kyudzo'nun *Sibir Tarihi* isimli eseri de Japon ve Rus tarihi açısından önemli bilgi ve belgelerin yanında Sibirya açısından da dikkate değer bilgiler içermektedir.[53] İrkutsk'da Ogorodnikov tarafından basılan *19. Yüzyılın Başına Kadar Sibirya'nın Kısa Tarihi* adlı eser ise özellikle başvurulan bir diğer kaynaktır.[54]

Ancak bütün bu çalışmaların hülasası ve geniş bir akademisyen ekip tarafından 1960 yılında hazırlanan *İstoriya Sibiri (Sibirya Tarihi)*;[55] bölge için bu döneme kadar yapılan bütün çalışmaları kapsayan ve aşan bir çalışma olarak göze çarpar ve günümüz Sibirya tarihi çalışmalarına birinci el kaynaklık eden bir eserdir. Beş cilt halinde basılmış çalışmaya ünlü Rus arkeolog A. P. Okladnikov başkanlık yapmıştır.

---

51 A. P. Okladnikov, *Ancient Population of Siberia and its Culture*, Chicago, 1964; M. G. Levin, *Ethnic Origins of the Peoples of Northeastern Asia, Arctic Institute of North America*, Anthropology of the North, No. 3, University of Toronto Press, Toronto, 1963; S. I. Rudenko, *The Ancient Cultures of the Bering Sea and The Eskimo Problem*, Anthropology of the North: Translations from Russian Sources, No. 1, Arctic Institute of North America and University of Toronto Press, Toronto, 1962; H. N. Michael (editor), *The Archaeology and Geomorphology of Northern Asia: Selected Works*, University of Toronto Press, 1964; A. P. Okladnikov, *The Soviet Far East in Antiquity. An Archaeological and Historical Study of the Maritime Region of the USSR*, Arctic Institute of North America, Anthropology of the North: Translations from Russian Sources, № 6, Toronto, 1965.

52 E. Lengyel, *Siberia*, New York, 1943; E. Lessner, *Gradle of Conquerors of Siberia*, New York, 1955.

53 K. Kyutzo, *Istoriya Sibiri*, Tokyo 1963, s. 212 (Japonca).

54 V. I. Ogorodnikov, *Ocherki istorii Sibiri do nachala XIX stoletiya*, Irkutsk, 1920.

55 *Istoriya Sibiri s drevneyshih vremen do nashih dney. V pyati tomah*, Glav. red. A. P. Okladnikov i V. I. Shunkov, L., Nauka, 1968-1969.